rijksuniversiteit groningen

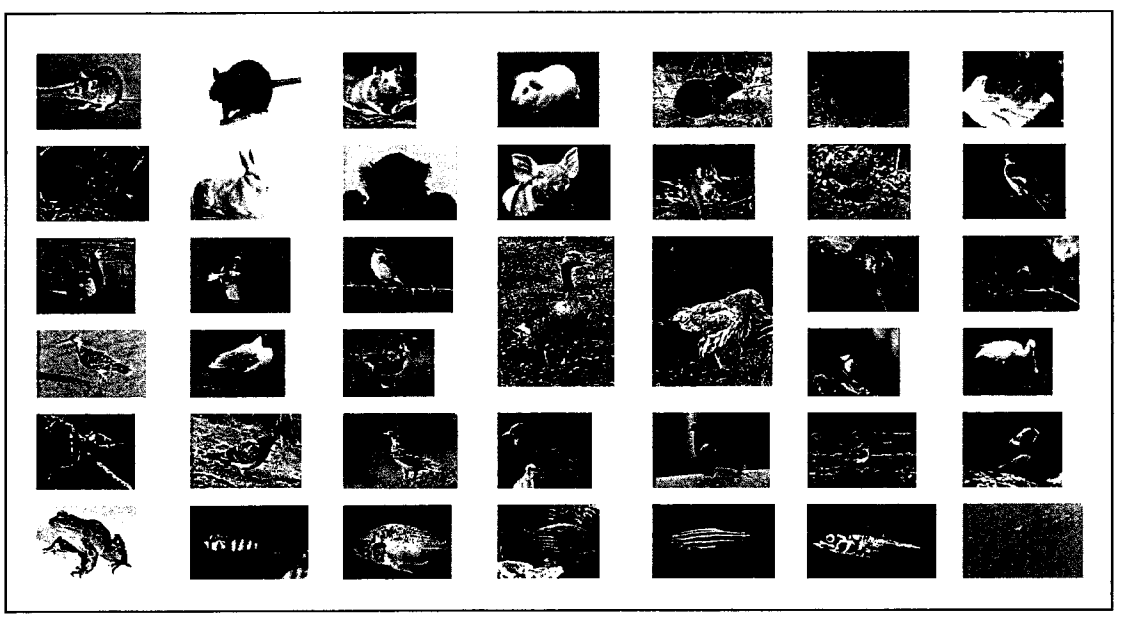
umcg

jaarverslag proefdierdeskundigen

jaarverslag proefdierdeskundigen over 2009

M. van der Meulen-Frank & C.M.A. Thuring

14 april 2010

Inhoudsopgave

1 Inleiding 3

2 Dierproeven en proefdieren binnen de RUG in cijfers 4

3 Toezicht op het welzijn van proefdieren 8

3.1 Intern toezicht 8

3.2 Extern toezicht 9

4 Overige activiteiten 11

1 Inleiding

Proefdierdeskundigen zijn bij wet verplicht om eenmaal per jaar aan de vergunninghouder (ex. Art. 2 Wod) verslag uit te brengen over hun werkzaamheden in het kader van de Wet op de dierproeven (artikel 9 Dierproevenbesluit). Het verslag heeft betrekking op de werkzaamheden die in het Dierproevenbesluit (art. 6) genoemd worden, namelijk het houden van toezicht op de wijze van uitvoering van de dierproeven, het houden van toezicht op de keuze en de verwerving van de proefdieren, waaronder begrepen de fokkerij, op hun verzorging en behandeling zowel voor en tijdens als na de proef, op de eventuele verdoving en euthanasie der dieren en voorts op de registratie van de proefdieren en de proeven.

Proefdierdeskundigen zijn vrij in de opzet van dit jaarverslag. In 2002 heeft de proefdierdeskundige van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) gekozen voor een jaarverslag dat vooral beschrijvend en algemeen van aard was. Slechts enkele aspecten werden in meer detail genoemd, met name waar het onverwacht ongerief voor proefdieren betrof.

Vanuit de verdere ontwikkeling in de functie van proefdierdeskundige binnen Rijksuniversiteit Groningen, de ingezette koers door de Beroepsgroep Proefdierdeskundigen en onder invloed van reacties van onderzoekers op de tot nu toe gehanteerde wijze van verslaglegging, hebben de proefdierdeskundigen besloten tot een andere opzet van het jaarverslag Proefdierdeskundigen 2009.
De wettelijk verplichte jaarregistratie Proefdieren en Dierproeven 2009 van vergunninghouder RUG is als uitgangspunt genomen. Uit deze registratie zijn kerngetallen berekend, waaraan het verslag van de werkzaamheden van de proefdierdeskundigen direct gekoppeld is. Hiermee wordt beoogd een breder beeld te geven van welzijn van proefdieren en van de werkzaamheden van de proefdierdeskundigen van de RUG.

Groningen, april 2010

Miriam van der Meulen-Frank
Catriene Thuring

2 Dierproeven en proefdieren binnen de RUG in cijfers

In 2009 werden binnen de RUG 27419 dierproeven verricht. De onderstaande tabel geeft een overzicht van de gebruikte diersoorten en aantallen dierproeven in 2009 en vier daaraan voorafgaande jaren.

Tabel 1: aantal dierproeven binnen de Rijksuniversiteit Groningen in de periode 2005-2009

Diersoort	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
Muizen	8857	9836	10317	11632	11402
Ratten	8687	8161	7084	6003	7542
Hamsters	29	20	28	104	164
Cavia's	346	259	236	191	164
Andere knaagdieren	48		73	1367	135
Konijnen	13	108	19	23	17
Katten	13	11	6	3	0
Oude wereld-apen	0	0	0	0	7
Varkens	7	14	24	28	34
Geiten	0	6	0	0	0
Schapen	1	2	0	0	0
Kippen	0	221	155	355	111
Andere vogels	5007	5787	7740	10897	7220
Amfibieën	20	30	21	20	4
Vissen	805	343	495	352	619
Totaal	**23833**	**24798**	**26198**	**30975**	**27419**

Ten opzicht van het jaar 2008 zijn in 2009 3556 minder dierproeven verricht; een daling van ruim 11%. Deze daling is voor een belangrijk deel terug te voeren op een daling in het aantal dierproeven in het vrije veld en een daling in proeven met knaagdieren uit de categorie "Andere knaagdieren". Het blijkt dat het afronden van een project met een groot aantal dieren in het veld in een registratiejaar het totaalbeeld van dierexperimenteel werk binnen de RUG substantieel beïnvloedt.
Hoewel in het jaar 2009 de verhuizing van de Centrale Dienst Proefdieren naar het nieuwe Researchgebouw plaatsvond en daardoor binnen de CDP enkele weken geen dierexperimenteel werk werd verricht, heeft dit over het jaar heen bezien geen invloed gehad op het aantal verrichte dierproeven binnen de RUG in vergelijking met 2008.
Al zeker 20 jaar zijn er geen dierproeven met apen geregistreerd binnen RUG, UMCG of voormalig Academisch Ziekenhuis Groningen (Zo Doende, uitgave VWA, 1988-2008). In het jaar 2009 werden 7 dierproeven met makaken uitgevoerd. Het betrof oogheelkundig onderzoek. Voorheen was dit een onderzoekslijn waarin door meerdere oogheelkundigen vanuit academische centra werd geparticipeerd. Deze studies werden destijds bij de verantwoordelijke vergunninghouder geregistreerd. De studie in 2009 betrof onderzoek waar alleen het UMCG bij betrokken was. Aangezien de RUG geen faciliteit heeft om apen te huisvesten werd de studie uitgevoerd in een proefdierfaciliteit elders in het land. De studie werd in 2009 beëindigd.

In onderstaande tabel worden meer gegevens over proefdiergebruik binnen de RUG weergegeven.

Tabel 2: proefdiergebruik 2009 binnen de Rijksuniversiteit Groningen: cijfers nader bekeken

Aantal dierproeven van faculteit Wiskunde en Natuurwetenschappen	12276	45% van het totaal
Aantal dierproeven van faculteit Medische wetenschappen	15143	55% van het totaal
Dierproeven met doel: andere wetenschappelijke vraagstelling	7806	28% van het totaal
Dierproeven met doel: wetenschappelijke vraag m.b.t. gedrag van dieren	5106	19% van het totaal
Dierproeven met doel: wetenschappelijke vraag m.b.t. andere ziekten bij mensen	4662	17% van het totaal
Aantal dierproeven waarbij sprake was van gering ongerief	10892	39,7% van het totaal
Aantal dierproeven waarbij sprake was van gering tot matig ongerief	6457	23,6% van het totaal
Aantal dierproeven waarbij sprake was van matig ongerief	8157	29,7% van het totaal
Aantal dierproeven waarbij sprake was van matig tot ernstig ongerief	1732	6,3% van het totaal
Aantal dierproeven waarbij sprake was van ernstig ongerief	163	0,6% van het totaal
Aantal dierproeven waarbij sprake was van zeer ernstig ongerief	18	0,1% van het totaal

Aantal dierproeven waarbij dieren geëuthanaseerd werden zonder voorafgaand een experimentele handeling te hebben ondergaan	3027	11% van het totaal
Aantal dierproeven waarbij dieren een operatieve ingreep ondergingen onder narcose inclusief pijnstilling	3565	13% van het totaal
Aantal dierproeven waarbij dieren werden bestraald	1571	6% van het totaal
Aantal dierproeven waarbij bij dieren een ontsteking/infectie werd opgewekt	1464	5% van het otaal
Aantal dierproeven waarbij dieren werden hergebruikt, dus een tweede maal in proef gingen	314	1% van het totaal
Aantal dierproeven met transgene muizen	1676	6% van het totaal
Aantal dierproeven met transgene ratten	84	0,3% van het totaal
Aantal gefokte niet–transgene proefdieren	11936	
Aantal niet-transgene dieren gedood vóór het begin van de proef	6923	
Aantal gefokte transgene proefdieren	13088	
Aantal transgene dieren gedood vóór het begin van de proef	9788	
Aantal gebruikte diersoorten	40	
Totaal aantal verantwoordelijke artikel 9 functionarissen	192	
Totaal aantal betrokken artikel 12 functionarissen	52	
Aantal georganiseerde cursussen proefdierkunde	3	
Aantal cursisten cursus proefdierkunde	85	

Kijkend naar het ongerief wat dieren hebben ondergaan moet geconcludeerd worden dat bijna 65% van de dierproeven resulteerde in gering of gering tot matig ongerief voor de betrokken dieren. Het toezicht op dierproeven met gering of gering tot matig ongerief vindt regelmatig plaats zodat de proefdierdeskundigen steeds op de hoogte blijven van het verloop van dergelijke proeven en kunnen bijdragen aan verbeteringen wanneer dit mogelijk is. Zesendertig procent van de dierproeven heeft geresulteerd in matig of matig tot ernstig ongerief voor de proefdieren. Het betreft een substantiële groep dieren die voortdurend toezicht van de proefdierdeskundigen geniet.
Ernstig ongerief was van toepassing op 163 dierproeven (0,6% van het totaal aantal dierproeven). Deze dierproeven werden uitgevoerd in het kader van 42 verschillende onderzoeksprojecten, waarbij de meest gebruikte proefdiersoorten rat en muis waren. Het overgrote deel betrof situaties waarbij door complicaties (zoals slecht herstel na operatie) het ongerief hoger uitviel dan vooraf ingeschat was.

Achttien dierproeven resulteerden in zeer ernstig ongerief voor de betrokken dieren: het ging om 1 rat, 8 cavia's en 9 pimpelmezen. De rat werd na een transplantatie dood in de kooi aangetroffen, de cavia's hadden een ernstige afwijking aan het maag-darmkanaal, bij de pimpelmezen speelden stress van in gevangenschap worden gehouden en agressiviteit onder mannetjes mezen een belangrijke rol. In alle gevallen van ernstig en zeer ernstig ongerief werd uitvoerig overlegd met de betrokken onderzoeker en vond zo mogelijk intensieve begeleiding plaats bij de behandeling van andere dieren binnen hetzelfde onderzoek om herhaling in de toekomst te voorkomen. De categorie "dierproeven waarbij dieren geëuthanaseerd werden zonder voorafgaand een experimentele handeling te hebben ondergaan" betreft dieren waarbij bijvoorbeeld na euthanasie organen worden uitgenomen. De organen worden vervolgens opgewerkt voor in vitro celkweek. De celkweek kan ingezet worden voor een groot aantal experimenten. Binnen de Nederlandse Wet op de dierproeven wordt deze procedure als een dierproef aangemerkt.

Binnen de twee dierfaciliteiten van de RUG worden proefdieren gefokt. Het betrof in 2009 11936 gewone (d.w.z. niet – transgene) dieren en 13088 transgene dieren. Lang niet alle proefdieren worden ook daadwerkelijk gebruikt voor dierexperimenteel onderzoek. Van de gewone dieren werden 6923 dieren gedood vóór zij in experiment gingen, in de groep transgenen betrof dit 9788 dieren. Oneerbiedig worden deze dieren "fokoverschot" genoemd. Met de vergunninghouder is reeds afgesproken dat de proefdierdeskundigen het beperken van het fokoverschot tot een belangrijk aandachtspunt maken, zowel voor henzelf, als voor gebruikers als voor dierverzorgers.

In 2009 is het wettelijk kader waarbinnen dierproeven worden uitgevoerd niet gewijzigd. Nieuwe Europese regelgeving verkeert in de ontwerpfase. De Nederlandse Vereniging voor Proefdierkunde is hierbij nauw betrokken geweest. De Europese Commissie zal over het laatste concept in 2010 een besluit nemen.

3 Toezicht op het welzijn van proefdieren

3.1 Intern toezicht

De proefdierdeskundigen streven naar een optimale benadering van de wettelijke eisen ten aanzien van toezicht op het welzijn van proefdieren. In dit kader is besloten om de bezoeken op de werkvloer inzichtelijker te maken, zowel voor de proefdierdeskundigen onderling als voor de inspectie VWA. Er is gekozen voor het vastleggen van bezoeken in een excel-werkblad, welke toegankelijk is en ingevuld wordt door beide proefdierdeskundigen.
De meerwaarde is dat beter overzien wordt of alle ruimten regelmatig bezocht worden. Registratie van het aantal bezoeken door de proefdierdeskundigen aan dierverblijven geeft een indicatie van de intensiteit waarmee de toezichthoudende taak wordt uitgevoerd.
De verandering betreft dus niet de manier waarop bevindingen vastgelegd worden, maar het bepalen van bezoekfrequenties en het vastleggen van de data waarop locaties en ruimten bezocht zijn. Het betreft alle dierruimten van de twee RUG-faculteiten waarbinnen dierproeven worden uitgevoerd. Uit het overzicht kan niet uit afgelezen worden hoe vaak individuele dieren of afzonderlijke experimenten gezien zijn door de proefdierdeskundigen.

Voor het bepalen van bezoekfrequenties zijn voor elke faciliteit de activiteiten in een ruimte als uitgangspunt genomen. Bezoekfrequenties zijn vastgesteld op 1x per dag-1x per week (categorie hoogfrequent), 1x per maand (categorie middenfrequent) of 1x per kwartaal (categorie laagfrequent) op basis van de volgende criteria:

- het ongerief dat verwacht of geconstateerd wordt bij de dieren
- de complexiciteit van de handelingen en de vaardigheid van de uitvoerenden
- de bekendheid met de handelingen/ apparatuur binnen de faciliteit

Bezoeken aan ruimten waarvoor een lage frequentie is aangegeven worden periodiek ingepland. Voor alle andere ruimten geldt dat bezoeken worden afgestemd op de geplande experimenten.

Dit systeem is niet rigide: de frequentie bezoeken aan bepaalde dieren/ ruimten wordt (tijdelijk) aangepast als daartoe aanleiding is.

In 2009 is vanaf mei met dit systeem gewerkt. Delen van de faciliteiten werden op 6 tot 11 dagen per maand minimaal 1x per dag bezocht door één of beide proefdierdeskundigen (ca. éénderde van het aantal werkdagen), vaak samen met een onderzoeker (art. 9), biotechnicus (art. 12) of proefdierverzorger (art. 12).
De proefdierdeskundigen hebben ondervonden dat het systeem een toegevoegde waarde heeft voor de uitoefening van hun functie. Gebleken is dat de oorspronkelijke indeling in het bezoek (frequentie) in grote lijnen past bij de behoefte aan toezicht op het welzijn van de proefdieren. Het opereren van dieren kan betekenen dat er extra risico is op onverwacht ongerief. De proefdierdeskundigen hebben in de loop van 2009 toegang gekregen tot de elektronische planner van de CDP, waaruit zij kunnen afleiden wanneer dieren geopereerd worden. Daarmee werd het beter mogelijk om dieren die herstellende waren van een operatieve ingreep te controleren. De bezoekfrequenties die vooraf zijn bepaald zijn realistisch gebleken voor de categorie middenfrequent en laagfrequent. Een frequentie van 1x per dag tot 1x per week voor de hoogfrequente categorie werd in incidentele gevallen gerealiseerd. De proefdierdeskundigen hebben zich beraden wat dit betekent voor het toezicht op het welzijn van proefdieren. Enkele ruimten worden in een andere, meer passende categorie geplaatst en daarnaast hebben zij een planning gemaakt om de "hoogfrequent" verblijven eenmaal per week te bezoeken.

Een ander opvallend punt is de spreiding van het aantal bezoeken in de tijd. De spreiding is niet evenredig, deels doordat er drukke en rustiger perioden in de uitvoering van dierexperimenten te onderscheiden zijn en deels doordat de proefdierdeskundigen hun tijd ook besteden aan andere werkzaamheden.
De bezoeken aan de locaties zijn niet los te zien van overleg over de uitvoering van dierexperimenten dat de proefdierdeskundigen zeer regelmatig voeren met onderzoekers. Onderzoekers rapporteren resultaten aan de proefdierdeskundigen en vervolgstappen in het onderzoek worden gezamenlijk besproken, waarbij het advies van de proefdierdeskundigen altijd gebaseerd is op dierenwelzijn. Afspraken over een stapsgewijze uitvoering en tijdige terugkoppeling maken deel uit van het toezicht op dierenwelzijn.

3.2 Extern toezicht

De Voedsel en Waren autoriteit (VWA) houdt toezicht op de naleving van de Wet op de dierproeven.
De VWA inspecteur beoordeelt tijdens zijn bezoeken of de vergunninghouder de Wet op de dierproeven naleeft. De proefdierdeskundigen zijn aangesteld om toezicht te houden op het welzijn van de proefdieren. Het waarborgen van het welzijn betekent in de praktijk, dat minimaal voldaan moet worden aan de eisen die gesteld worden door de Wet op de dierproeven. Daarmee werken inspectie en proefdierdeskundigen feitelijk vanuit hetzelfde perspectief. Als de inspecteur afwijkingen vindt, kan dit consequenties hebben voor de taakinvulling van de proefdierdeskundigen. Daartoe worden de bevindingen ingedeeld in 3 verschillende typen:

1. bevindingen door de inspecteur, die overeenkomen met bevindingen van de proefdierdeskundigen;
2. bevindingen door de inspecteur, die door de proefdierdeskundigen anders worden ingeschat;
3. bevindingen door de inspecteur, die door de proefdierdeskundigen niet opgemerkt zijn.

Bij het eerste type bevindingen is er sprake van een verbeterproces of van een situatie die ondanks inspanningen van de proefdierdeskundigen nog niet verbeterd is.

Bij het tweede type bevindingen speelt een rol dat de proefdierdeskundigen hun oordeel mede baseren op hun kennis van de organisatie en van bekwaamheden van personen. Dit kan niet verwacht worden van de inspectie. De proefdierdeskundigen kunnen dergelijke bevindingen van de inspecteur daardoor nuanceren.

Het derde type bevindingen is voor de proefdierdeskundigen altijd aanleiding om na te gaan of het eigen functioneren, d.w.z. het houden van toezicht op het welzijn van de proefdieren, verbeterd kan worden. In enkele gevallen is er sprake van toevalsbevindingen, maar in andere gevallen is er aanleiding om aanpassingen te doen. Dit kan op verschillende niveaus zijn beslag krijgen:

- interne opleidingen: opstellen beleidsplan, stimuleren van deelname,
- meewerken aan opstellen en implementeren van werkinstructies
- voorscreening onderzoeksaanvragen
- extra aandacht voor bepaalde items tijdens bezoeken aan de werkvloer
- invoeren van risico-inventarisaties
- invoeren van periodieke bezoeken aan de werkvloer met een coördinator van een onderzoeksgroep

De proefdierdeskundigen verwachten op deze manier grote afwijkingen verder te voorkomen en het aantal kleine bevindingen van de inspecteur, d.w.z. aandachtspunten die niet of slechts geringe consequenties voor het dierwelzijn hebben, te verminderen.

In 2009 werden 7 bezoeken gebracht door een VWA inspecteur aan verschillende dierfaciliteiten van de RUG, daarnaast werd 1 veldinspectie uitgevoerd. Zeven van deze bezoeken waren reguliere inspecties en 1 bezoek was een audit. Bij deze audit werden aan de hand van vooraf geselecteerde onderzoeksaanvragen zoveel mogelijk aspecten van dat onderzoek besproken en beoordeeld. De inspecties in de faciliteiten waren onaangekondigd. Het auditbezoek en de veldinspectie waren vooraf aangekondigd en besproken evenals het tweede deel van één van de onaangekondigde inspecties.
Slechts in één geval heeft de inspectie een officiële brief naar de proefdierdeskundigen gestuurd, omdat op een van de locaties structureel niet aantoonbaar was dat de welzijnsbewaking van de proefdieren goed werd uitgevoerd. Dit betekende dat niet voldaan werd aan de Code of Practice Welzijnsbewaking Proefdieren. De inspectie stelde een termijn waarbinnen de tekortkomingen verholpen moesten worden. Tijdens de herinspectie bleek dat tekortkomingen opgeheven waren.
De inspecteur stuurde zijn bevindingen van de overige bezoeken per e-mail naar de proefdierdeskundigen. Het betrof aspecten die wel aandacht behoefden, maar geen of slechts geringe invloed op het welzijn van de proefdieren hadden.
De proefdierdeskundigen handelden alle bevindingen van de inspectie af in overleg met betrokken onderzoekers, andere medewerkers en managers/ coördinatoren.

4 Overige activiteiten

De proefdierdeskundigen vervullen nog enkele andere functies in aanvulling op hun takenpakket waarin het toezicht op het welzijn van proefdieren van vergunninghouder Rijksuniversiteit Groningen centraal staat. Deze functies komen allen direct of indirect ten goede aan de vergunninghouder, doordat de gezondheid van proefdieren ondersteund wordt, doordat een bijdrage geleverd wordt aan de kwaliteit van de personen die (in de toekomst) betrokken zijn bij de uitvoering van dierproeven en doordat de proefdierdeskundigen hun kennis op het gebied van proefdierkunde bijhouden.

Veterinaire ondersteuning
In 2009 werd de mogelijkheid om (hobby)pluimvee preventief te enten tegen Aviaire Influenza vanuit de Europese gemeenschap ingetrokken. De proefdierdeskundigen hebben dus geen entingen bij ganzen en kippen uitgevoerd.
Aan de grote proefdieren werd veterinaire ondersteuning gegeven bij dieren die postoperatief niet voldoende herstelden.

Commissies
Catriene Thuring

- Zij is lid van de groep coördinatoren Cursus Proefdierkunde die leidt tot de artikel 9 bevoegdheid.
- Zij is lid van de werkgroep ontwikkeling art. 12 opleiding voor veldonderzoek.
- Zij werd lid van de Felasa werkgroep "Education of students in Life Sciences and Medical Sciences".

Zij is proefdierdeskundige voor externe vergunninghouders: IPG, IQ Corporation, Biomade en Brains-on-Line.

Catriene Thuring nam tevens het mentorschap van een proefdierdeskundige in opleiding op zich.

Miriam van der Meulen

- Zij is lid van de Felasa werkgroep "Revision of Category A education guidelines". In de loop van 2009 werd het finale document voor publicatie gereed gemaakt en hield de werkgroep op te bestaan.
- Als lid van de Commissie Toetsing en Advies is zij enkele malen betrokken geweest bij de beoordeling van nieuwe kandidaten voor de opleiding tot proefdierdeskundige. Er vonden geen bijeenkomsten plaats.
- Zij is lid van Curriculum Commissie. De commissie is niet bijeengeweest, maar Miriam van der Meulen heeft als inhoudsdeskundige vertegenwoordiger van deze commissie deelgenomen aan overleg bij Aequor over het opstellen van nieuwe beroepscompetentieprofielen voor de proefdierverzorger en biotechnicus (MBO art. 12 opleidingen).

Miriam van de Meulen zette zowel op de locatie Haren als op de locatie Groningen het proces in gang ter verkrijging van een erkenning voor het gebruik van dierlijke bijproducten voor onderwijs en onderzoek.

Bijeenkomsten 2009

Maart 2009	Projectendag VWA Amsterdam
April 2009	Voorjaarsbijeenkomst Beroepsgroep Proefdierdeskundigen Lelystad
Augustus 2009	VII World Congress on Alternatives & Animal Use in the Life Sciences, Rome
Oktober 2009	Bijeenkomst coördinatoren cursus proefdierkunde Utrecht
Oktober 2009	Bijeenkomst PRIS, automatisering diergegevens Groningen
November 2009	Biotechnische dagen Egmond aan Zee
November 2009	Najaarsbijeenkomst Beroepsgroep Proefdierdeskundigen Groningen
November 2009	CBD Symposium Driebergen
November 2009	Communicatietraining